

MOLNÁR CSONGOR

EGY VÁROS ÖNTUDATA

Dominique Kirchner Reill: *The Fiume Crisis 1919–1921*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge–Massachusetts–London, 2020, 312 oldal

Dominique Kirchner Reill új, a *The Fiume Crisis 1919–1921* című könyvében az adriai kikötőváros első világháború utáni és az Osztrák–Magyar Monarchia eltűnését követő éveit mutatja be. A mű a kronologikusan ismerteti az 1918 utáni eseményeket, a Fiumért folytatott harcot és a városban zajló történeteket. A történetek bemutatása mellett a könyv példaértű elemzése az impériumváltások fejezeteinek, a birodalmi struktúrák utóéletének.

Dominique Kirchner Reill, a University of Miami egyetemi docense, PhD-fokoztatát 2007-ben szerezte a Columbia Egyetem történelem szakán, kutatásaiban elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia, Olaszország és az adriai régió történetével foglalkozik. Mentorai között találjuk Larry Wolffot, Deák Istvánt vagy Mark Mazowert. Reill új könyvével ott folytatja, ahol az előzővel abbahagyta. Az olvasót újra az Adria partjaira kalauzolja. Előző könyvében elsősorban a nacionalizmusok sajátos, adriai megfogalmazását járta körbe, amelyet saját kutatásai alapján multinacionalizmusoknak nevezett. A *The Nationalists Who Feared the Nation* című könyvében, amelyet a recenziók többsége méltatott, arra mutatott rá, hogy a nacionalizmus és pluralizmusok megfér(het)nek egymás mellett, legalábbis különböző adriai gondolkodók elképzeléseiben.

A Horvát Állami Levéltár fiumei fióklevéltárában és Gabriele D’Annunzio hagyatékát gondozó Il Vittoriale degli Italiani Alapítvány gyűjteményében található iratok feldolgozásával a *The Fiume Crisis* három célkitűzést fogalmaz meg. Reill elengedhetetlennek tartja a város 1918 utáni történetének elmesélését. Reill megpróbálja – egy nagyon is költői elbeszélésmód mentén – újra benépesíteni a várost, arcot adni a szereplőknek és elmesélni történeteiket. Leghangsúlyosabb célja újra elhelyezni Fiume városát és történetét a poszt-háborús „kulturális és földrajzi kontextusban – egy kontinentális birodalmak nélküli Európában” (21. p.).

A könyv öt fejezetben a Fiume-kérdés különböző szempontjai mentén tárja fel a fiumei válság történetét. Reill részletesen ismerteti Fiume 1867 utáni történetét mielőtt a *Concealing Histories: The Different Fiume Stories* című első fejezetben felvázolná a három versengő narratívát a válság kapcsán. Reill elsőként a nemzetközi kontextus bemutatása érdekében a diplomáciai narratívával Fiume hovatarozásáról szóló küzdelemre világít rá. Woodrow

Wilson az USA elnöke, a kism nemzetek védelmezője magabiztosan az alakuló délszláv államnak ítélte a várost és fontosnak tartotta az olasz imperializmus megleckéztetését, miközben az angol és francia igények felett szemet hunyt. Wilsonnal szemben Róma arra hivatkozott, hogy maga a város hozta fel hovatartozásának kérdését. A diplomáciai válság megoldatlan maradt. Wilson elnök kénytelen volt meghátrálni, két olasz kormány pedig lemondásra kényszerült. A második narratívát már a városban zajló események szemlélteti. Az olvasó végigkövetheti a különböző tanácsok, politikai testületek kezdeti munkáját, de azt is megtudhatja, hogyan vezette be a világ egyik legkatolikusabb városa 1919-es őszi önkormányzati választások alkalmából a nők szavazati jogát, és miért. A harmadik narratíva a történet leginkább mitizált töredékével foglalkozik: Gabriele D'Annunzioval. Reill elsősorban dekonstruálni próbálja az olasz költő, háborús veterán és régivágású bonviván mítoszát, amely évekre kisajátította Fiume történetének e szeletét. A szerző vitatkozik a szokásos elképzelésekkel, hogy D'Annunzio lenne az olasz fasizmus ősatya, viszont azt elismeri, hogy a mozgalom már magán hordozta a fasizmus egyes ismertetőjeleit, mint például a személyi kultuszt. A D'Annunzio vezette fiumanesimo mozgalom a szerző szerint egy általános válasz volt a posztháborús és posztbirodalmi válságra, amely magában hordozta számos veteránmozgalom jegyeit, így az „antiparlamentarizmust, nonkonformizmust, antimaterializmust, politikai teleológiát és a felső vezető által irányított katonai arisztokráciát” (57. p.).

Reill a könyv második *Follow the Money: The Currency Debacle* című fejezetében Fiume életében talán legfontosabb szerepet játszó „kétséges árucikk” (105. p.), nevezetesen a pénz történetét járja körbe. Az utódállamok, mint Csehszlovákia és Szerb-Horvát-Szlovén Királyság azonnal megkezdték a korona lepecsételését. Prága és Belgrád ettől a lépéstől is saját nemzeti szuverenitásának megalapozását, a belső konszolidációt remélte (77. p.). A várost vezető Olasz Nemzeti Tanács csak az utolsó percben döntött a korona lepecsételése mellett a Città di Fiume feliratú pecséttel. A város vezetése saját jólétét, bizonyos fokú autonómiájának elvesztését féltette és az elmaradottnak vélt délszláv államba való inkorporációtól tartva döntött a lépés mellett. Reill a fejezettel rámutat arra, hogy Fiumében a nemzeti érzület nem szolgált kizárólagos irányítóként. (106. p.). A kiváltságos gazdasági helyzet, a jólét legalább annyira fontos szerepet játszott a lokális öntudat formálásában, mint a nacionalizmus.

A gondolatot folytatva a *Legal Ins and Outs: Crafting Local Sovereignty* című fejezet a jog és törvénykezés kérdéseivel foglalkozik. Fiume státusza miatt mindig is bizonyos fokú „jogi kakofóniában” élt (110. p.). A város viszonya az anyaországgal, nevezetesen Budapesttel nem volt felhőtlen. A város élvezte *corpus separatum* helyzetét, de csökönnyösen harcolt további kiváltságokért. A város- atyák, megrögzött liberálisokként, a nagyhatalmakkal szemben a rétegzett jogi státuszhoz, az összetett szuverenitáshoz nyúltak vissza célja-

ik megvalósítás érdekében. Fiume Budapesttel szemben a város történelmi múltjára hivatkozott akaratának érvényesítésében, Párizssal szemben a már megszerzett jogok elvére. A megszerzett jog elvének alkalmazásában a város megtartotta a birodalomban szerzetteket, a joggyakorlást is a boldog béke-időkben kiképzett hivatalnokokra bízta. A birodalom eltűnése után hűségesküket már nem a királyra, a királyságra és a városra tették, hanem a „hatályos törvényekre” (117. p.). A jogot nem csak a defenzív önrendelkezésre használta fel. Fiume, mint a jó művész ellesett, puskázott a régi monarchia más városainak kiváltságaiból. Ezt tette most is, csak most már olasz városok között keresett mintákat. Hamar túllépett a „hatályos törvények” alkalmazásán, amit jól mutat, hogy hűségesküjüket rövid időn belül már III. Viktor Emánuel olasz királyra tették. A városatyák más olasz törvényt is megpróbáltak beépíteni a joggyakorlatba. Ezzel is az Olaszország melletti elköteleződésüket próbálták mutatni. Ugyanakkor a város nem hajolt meg teljességben az olasz törvények előtt. Kiváltságait minden áron meg akarta tartani, amelyek közé olyan törvények is tartoztak – mint a váláshoz való jog –, amelyek a mélyen katolikus Olaszország számára a korban ismeretlenek voltak. A háború után robbanásszerűen megnőtt a válások száma a városban az Olaszország felől érkező válásturizmusnak köszönhetően.

A Osztrák–Magyar Monarchia birodalmi öröksége nem csak a pénzben vagy a törvénykezésben maradt meg. A mű negyedik fejezete *Between City and State: The Contradictions of Citizenship* községi illetőség intézményén keresztül reflektál a város alakuló és fokozatosan intézményesülő öntudatára. A községi illetőség is a régi monarchia öröksége volt, amelyet a városi vezetés lépésről lépésre, szigorításokkal alakíttatott saját érdekei szerint. A polgári hatalmat gyakorló Olasz Nemzeti Tanács községi illetőségen keresztül mindvégig helyi hatalmát és a város feletti felügyeletét próbálta erősíteni. A könyv záró fejezete *A Sense of Self: Propaganda and Nationalism* lépésről lépésre az Antonio Grossich vezette Olasz Nemzeti Tanács olaszosító intézkedéseit mutatja be, amelyekkel egy tökéletes olasz város képét próbálta mutatni. Az olaszság bizonyításának egyik legképibb formája az épületek ablakaiba kiakasztott olasz zászlók tengere volt. Fiume nem csak a birodalmi keretek újraértelmezésében volt rendkívül élelmes, de a magyar zászlók újrahasznosításában is. A családnevek önkéntes olaszosítására is lehetőség nyílt, ahol a névváltoztatások végtelen tárháza mutatkozott meg. Giovanni Marussich helyi szobrászt semmi sem gátolta abban, hogy legkisebb fiának a Redento Fiumano Libero (Meváltott Szabad Fiumei) nevet adja (200. p.). Az olaszosító határozatok az iskolaügyre is kiterjedtek. A változásra jó példa az oktatásügy, amelyben az olasz kultúra központi szerepet kapott és egy erősen Fiume-centrikus világot tárt a diákok elé. Reill a fejezetben sok figyelmet szentel az Olasz Nemzeti Tanács tevékenységének. A testület munkáját olaszosítónak, ám hagyományos nemzetépítő stratégiáktól eltérőnek tekinti. Az Olasz Nemzeti Tanács előny-

ben részesítette az olasz nyelvet, de ismerve a város összetett társadalmi és etnikai struktúráit nem tekintette azt kizárólagosnak. A tanács a helyén hagyta régi tisztségviselők és hivatalnokok jelentős részét, és a birodalmi struktúrák számos egyéb fajtájával sem szakított tudatosan.

A szerzőt, a nemzetközi háttér, a lokális történetek és D'Annunzio uralmának bemutatása után egy hangsúlyos kérdés foglalkoztatja: miért Fiume? Reill megemlíti számos feldolgozást, amelyek közvetlenül a válság után születtek a témáról, de azokat hiányosnak és problémásnak tartja. A szerző célja, hogy teljességében, minél részletesebben feltárja a válság gyökereit, mivel azokban meghatározó strukturális folyamatokat vél felfedezni. Reill kitartóan amellett érvel, hogy Fiume a tökéletes példa arra, hogy a korszak nem ért véget 1914-ben, 1918-ban vagy 1938-ban. Az adriai kikötővárosban a birodalmi struktúrák az impériumok nélküli Európában ugyanúgy tovább tudtak élni. Reill a tézise bizonyítására az általa fontosnak vélt fő témaköröket járja módszeresen körül. Egyszerű emberi történeteken keresztül közelít az általa kulcsfontosságúnak vélt gazdasági, politikai, közigazgatási és kulturális kérdésekhez, amelyeken keresztül próbálja érzékeltetni az átfogó struktúrákat. Megállapításai szerint a válság eredete visszanyúl a város *corpus separatum* helyzetére, a jogi kiváltságaira, gazdasági jólétére és etnikai összetételére. Ezek az uralkodó tényezők alakították a város lokális öntudatát, amelynek köszönhetően szembe mert szállni a nagyhatalmakkal, és éveken keresztül ki tudott tartani céljai mellett. A nacionalizmusok mellett az előnyös gazdasági helyzet, a jólét és a részleges autonómia legalább annyira identitásformálóak voltak. Reill a lokális öntudat példáin keresztül magyarázza a városi vezetés intézkedéseit is, amelyek mindegyike – mint a korona lepecsételése a Città di Fiume pecséttel vagy a községi illetőség átértelmezésével egyfajta proto-állampolgársággá – város szuverenitásának fokozatos erősítésére szolgált. Fiume a birodalmi kereteket újrahasznosítva és újraértelmezve próbálta meg konszolidálni hatalmát és megerősíteni saját pozícióját. Az adriai kikötőváros elsősorban autonómiáját és kiváltságait féltette, és ha ezt már nem lehetett Bécs és Budapest fennhatósága alatt megtartani, akkor Róma uralmát választotta volna.

Reill nem kezeli az 1918 és 1921 közötti Fiumét proto-államként, erről nem is ejt szót. Érdemes lett volna ugyanakkor Fiume példáját összehasonlítani a történelmi Magyarország területén létrejövő többi hasonló proto-államformációkkal, mint például a Bánsági Köztársasággal vagy Hucul Köztársasággal. Az említett tiszavirág életű államok is a lokális identitásra és a regionális különlegességekre alapozták legitimitásukat. Az összehasonlítás valószínűleg további aspektusokra mutathatott volna rá, hogy Fiume miért tudott működni és a többi kérészállam miért nem. A szerző fontos érvként megemlíti, hogy a Fiume azért is tudott a posztháborús káoszban 1921-ig kitartani, mivel egy hadsereg sem szállta meg, ami miatt elmaradt a vérontás és az önkény. Ellenpéldaként a Freikorps sziléziai pusztításait említi.

A városban létrejövő különböző nemzeti tanácsok, politikai testületek, többnyire zavartalanul működhettek egymás mellett. A terhes időszak ellenére a város alapvetően megőrizte belső békéjét, amire a szerző a magyarázatot a multikulturalizmus sok évtizedes tapasztalatában látja. A polgári hatalom gyakorlásában végül a Fiuméba vezényelt szövetséges csapatok olasz tisztjei döntöttek azáltal, hogy a hatalmat az Olasz Nemzeti Tanács kezébe helyezték. A hatalmat rövid ideig gyakorló zágrábi Nemzeti Tanács helyi képviselőit átkísérték a Recsina (Fiumara, Rječina) folyó túloldalára, a szláv többségű Sušakra, ahol az tovább működhetett. A könyv ezt követően már nem ír a szláv testület működéséről, főleg az Olasz Nemzeti Tanács tevékenységével foglalkozik. A szerző mindvégig a multikulturalizmus pozitív hatása mellett érvel, amely az Olasz Nemzeti Tanács békés munkájára is rányomta a bélyegét, ennek fényében viszont fontos lett volna röviden kitérni a zágrábi Nemzeti Tanács helyi szervezetének munkájára.

Kisebb probléma, ám mégiscsak zavaró jelenség a régióval foglalkozó nyugati történeti feldolgozások visszatérő hibája: az elírások. A könyvben Zombor Szlovákiában található (172. p.), de Abbázia Fiuméhez mért dél-nyugati földrajzi elhelyezése sem pontos (213. p.).

A *The Fiume Crisis* egy kitűnő mű. Reillnek precíz kutatásával sikerült a legkisebb részletekig feltárni a téma különböző aspektusait. Körültekintő munkájával, amely nagy műveltségről és téma iránti odaadásról tanúskodik, átfogó képet kaphatunk Fiume 1918 és 1921 közötti történetéről. A különböző narratívák bemutatásával részletesen leírja a válság eredetét. Reillnek sikerül, az apróbb hibák ellenére is, Fiume történetének újramesélésével elhelyezni a várost a posztháborús és posztbirodalmi kontextusban. Hangzatos érveket vonultat fel a birodalmi keretek túlélésén és újraértelmezésén keresztül a lokális identitás formálódására. Rávilágít arra, hogy különösen a multietnikus régiókban a nacionalizmusokat nem lehet egyedüli faktornak tekinteni a közösségformálás értelmezésében. Sokkal sikeresebb Reill azon célkitűzésének megvalósításában, hogy újra arcot adjon a szereplőknek és a városnak. A szerző hétköznapi emberi történeteken keresztül meséli el a város történetét, de ezekkel a történetekkel reflektál a társadalmat meghatározó strukturális folyamatokra. Külön érdemes kiemelni a könyvben közölt archív fényképeket, amelyek által egy még összetettebb kép rajzolódik ki a városról és lakóiról. A könyv további erénye nyelvezete és narrációja. Az olvasmányossága miatt nem csak a korral foglalkozó történészek számára elengedhetetlen mű – számukra mindenképp az –, de bármelyik kíváncsi olvasó számára is remek olvasmány.